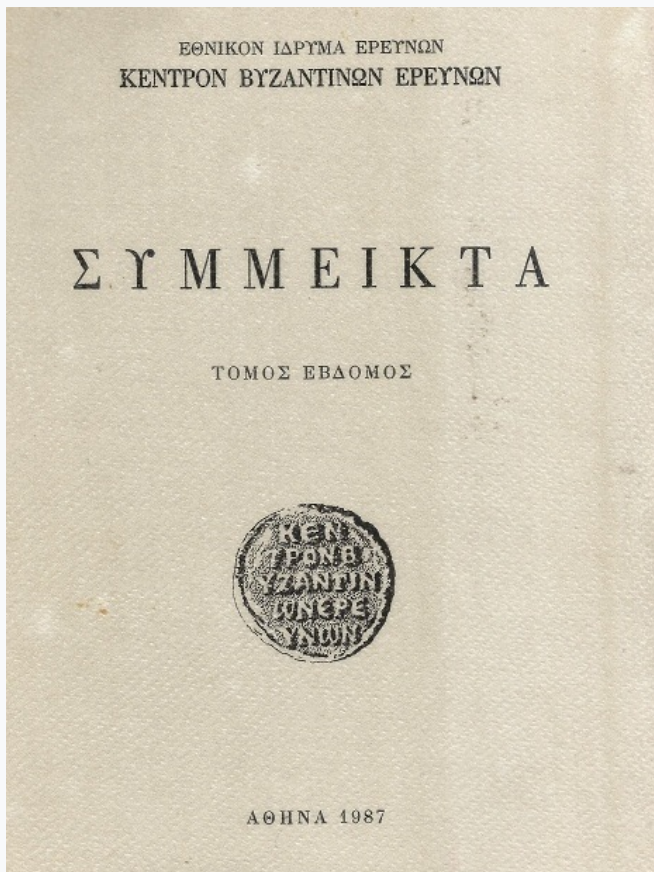

Byzantina Symmeikta

Vol 7 (1987)

SYMMEIKTA 7

Ὁ βυζαντινὸς αὐτοκρατορικὸς θεσμὸς καὶ ἡ
πρῶτη ἐκθρόνιση τοῦ πατριάρχου Φωτίου

Βασιλική ΒΛΥΣΙΔΟΥ

doi: [10.12681/byzsym.708](https://doi.org/10.12681/byzsym.708)

Copyright © 2014, Βασιλική ΒΛΥΣΙΔΟΥ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΒΛΥΣΙΔΟΥ Β. (1987). Ὁ βυζαντινὸς αὐτοκρατορικὸς θεσμὸς καὶ ἡ πρῶτη ἐκθρόνιση τοῦ πατριάρχου Φωτίου. *Byzantina Symmeikta*, 7, 33–40. <https://doi.org/10.12681/byzsym.708>

Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ
ΚΑΙ
Η ΠΡΩΤΗ ΕΚΘΡΟΝΙΣΗ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΦΩΤΙΟΥ

Α'

Τὴν ἐποχὴ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Καίσαρα Βάρδα, ὁ ὁποῖος ἦν ὄλος τὰ τῆς βασιλείας ἐπιτροπεύων καὶ διοικῶν¹, ὁ βυζαντινὸς αὐτοκρατορικὸς θεσμὸς γνῶρισε στὸ πρόσωπο τοῦ τελευταίου ἐκπροσώπου τῆς δυναστείας τοῦ Ἀμορίου μία πρωτοφανῆ ὑποβάθμισή². Καὶ ἐνῶ ὁ πολιτικὰ ὑποσκελισμένος Μιχαὴλ Γ' θεωροῦσε ὡς πατριάρχῃ του κάποιον γελωτοποιό του, ὀνόματι Θεόφιλο, ὁ πατριάρχης τοῦ Καίσαρα Βάρδα, Φώτιος³, εἶχε τεθεῖ ἐπικεφαλῆς μιᾶς προσπάθειας ἐξάπλωσης τῆς βυζαντινῆς σφαίρας ἐπιρροῆς στὴ μακρινὴ Μοραβία, τὴ γειτονικὴ Βουλγαρία καὶ τὸ βαρβαρικὸν ἔθνος τῶν Ρῶς.

Οἱ οἰκουμενικὲς τάσεις τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἄρχισαν νὰ γίνονται ἐναργέστερες μὲ τὴ συμμαχία τοῦ 862 μεταξὺ τοῦ Μιχαὴλ Γ' καὶ τοῦ ἡγεμόνα τῆς Μοραβίας Ραστισλάβου (846-870), μία συμμαχία πού, ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ, ἄνοιγε τὸ δρόμο γιὰ τὴ Μοραβία καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, προεξοφλοῦσε τὴ μελλοντικὴ ὑπαγωγὴ τῆς Βουλγαρίας στὸ Βυζάντιο, καθηλώνοντας τὸν Βόρη (852-889) ἀνάμεσα στὴν αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴ σύμμαχό της Μοραβία⁴. Οἱ προοπτικὲς τῆς συμμαχίας αὐτῆς δὲν ἄργησαν νὰ γίνουν πραγματικότητα: ἕνα χρόνον ἀργότερα, τὸ 863, ἡ Μοραβία δεχό-

1. Συνέχεια Θεοφάνη, σελ. 176 (CSHB). Βλ. ἐπίσης Γενέσιο, Δ', σελ. 70 (Lesmueller-Werner-Thurn), Βίο Ἰγνατίου, PG 105, στ. 528A, Σκυλίτζη, σελ. 101 (Thurn), Ζωναρᾶ, IV, σελ. 11 καὶ 21 (Dindorf).

2. Τ. Κ. Λογγύη, *Δοκίμιο γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη στὴ διάρκεια τῶν λεγόμενων «Σκοτεινῶν αἰώνων»*, Ἀθήνα 1985, σελ. 75-81.

3. Βίος Ἰγνατίου, PG 105, στ. 528B: Ἔμοι μὲν πατριάρχης ὁ Θεόφιλος, ὁ Φώτιος τῷ Καίσαρι, καὶ τοῖς Χριστιανοῖς ὁ Ἰγνάτιος καθέστηκεν.

4. Πρβλ. J. B. Bury, *A History of the Eastern Roman Empire, from the Fall of Irene to the Accession of Basil I*, Λονδίνο 1912, σελ. 383.— F. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle*, Παρίσι 1926, σελ. 152-159.— Τοῦ Ἰδίου, *Le schisme de Photius, histoire et légende*, Παρίσι 1950, σελ. 158.— P. Petrov, *La politique étrangère de la Bulgarie au milieu du IXe siècle et la conversion des Bulgares*, *Byzantinobulgarica* 2 (1966), σελ. 45-46.— F. Dvornik, *Les Slaves, histoire et civilisation de l'antiquité aux débuts de l'époque contemporaine*, Παρίσι 1970, σελ. 81-82 καὶ 111.

ταν τή βυζαντινή ἀποστολική προσφορά με τήν ἀφιξη ἐκεῖ τῶν ἀδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου¹, καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡγεσία τῆς Κωνσταντινούπολης συνέχιζε με μεγαλύτερο ζῆλο τὸ ἀποστολικὸ τῆς ἔργο, ὅταν τήν ἀνοιξη τοῦ 864 ἡ βυζαντινὴ στρατιωτικὴ ἐμφάνιση στὴ Βουλγαρία ματαίωσε τὰ σχέδια τοῦ Βόρη νὰ εἰσβάλλει μαζί με τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολικῆς Φραγγίας Λουδοβίκο Γερμανικὸ (840-876) στὴ Μοραβία, καὶ ἀνάγκασε τὸν Βούλγαρο ἡγεμόνα νὰ δεχθεῖ τὸν χριστιανισμό ἀπὸ τὸ Βυζάντιο². Μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐπέκτασής της, ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία συμπεριέλαβε καὶ τὸ Σκυθικὸν ἀνήμερόν τε καὶ ἄγροικον ἔθνος τῶν Ρῶς, τοὺς ὁποίους ὁ Φώτιος στὴν περίφημη «Ἐγκύκλιο Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἀρχιερατικούς θρόνους» ἰσχυρίζεται ὅτι ἔχει ἤδη ἐκχριστιανίσει.³

Οἱ ἐξελίξεις αὐτὲς ἦταν ἀδύνατο νὰ ἀφήσουν ἀδιάφορο τὸν πάπα Ρώμης Νικόλαο Α' (858-867), ὁ ὁποῖος ἐβλεπε τὴ Μοραβία νὰ εἰσέρχεται στὴ βυζαντινὴ σφαῖρα ἐπιρροῆς σὲ μία ἐποχὴ πού ὀλόκληρη ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀραβικὴ Ἰσπανία, βρισκόταν στὴν ἀπόλυτη πνευματικὴ ἐπικυριαρχία του⁴. Πιὸ συγκεκριμένα, ἐκεῖνο πού ὁ πάπας Νικόλαος πρέπει νὰ ἐβλεπε με

1. Πρβλ. Dvornik, *Byzance et Rome...*, σελ. 165-170. — Τοῦ ἴδιου, *Byzantine Missions among the Slavs. SS. Constantine-Cyril and Methodius*, New Brunswick-New Jersey 1970, σελ. 103-104. — Τοῦ ἴδιου, *Les Slaves...*, σελ. 81-84. — H. Grotz, *Erbe wider Willen. Hadrian II. (867-872) und seine Zeit*, Wien-Köln-Graz 1970, σελ. 149-155.

2. Πρβλ. Burgy, ὁ.π., σελ. 383-385. — Dvornik, *Byzance et Rome...*, σελ. 186-189. — Τοῦ ἴδιου, *Schisme...*, σελ. 158. — Petrov, ὁ.π., σελ. 41-52. — Dvornik, *Les Slaves...*, σελ. 85-86. Οἱ βυζαντινὲς πηγὲς ἀποδίδουν τὴν ὑποταγὴ τοῦ Βόρη στὶς ἐξουθενωτικὲς συνέπειες τοῦ λιμοῦ, πού μάστιζε ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ τῆ Βουλγαρία: (βλ. Συνέχεια Θεοφάνη, σελ. 162-165, Συνέχεια Γεωργ. Μοναχοῦ, σελ. 824 (CSHB), Ψευδοσυμμεῶν, σελ. 665 (CSHB), Λέοντα Γραμματικὸ, σελ. 238 (CSHB), Θεοδόσιο Μελιτηνὸ, σελ. 166-167 (Tafel), Συνέχεια Γεωργ. Μοναχοῦ, σελ. 8 (Istrin), Γενέσιο, Δ', σελ. 69, Σκυλίτζη, σελ. 90-92, Ζωναροῦ, IV, σελ. 5).

3. Φωτίου Ἐπιστολὴ, ἀρ. 2, σελ. 50 (Laourdas - Westerink) καὶ Συνέχεια Θεοφάνη, σελ. 196. Πρβλ. Hélène Ahreweiler, *Les relations entre les Byzantins et les Russes au IXe siècle*, Bulletin d'Information et de Coordination et de l'Association Intern. des Études Byzant. 5 (1976), σελ. 57-70 (= Byzance: Les pays et les terri-toires, Var. Reprints, Λουδίνο 1976, ἀρ. VII). Γιὰ τὰ θετικὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἀποστολικοῦ ἔργου, πού ἀνέπτυξε τὸ πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πρώτης πατριαρχείας τοῦ Φωτίου βλ. ἐπίσης τὴν Ἐπιστολὴ (ἀρ. 97, σελ. 132), στὴν ὁποία ὁ Φώτιος συγχαίρει τὸν ἀρχιεπίσκοπο Βοσπόρου Ἀντώνιο, ἐπειδὴ κατήρθωσε νὰ μετατρέψῃ τὸν Σκυθικὸ Πόντο ἀπὸ Ἀξεῖνο σὲ Εὔξεινο καὶ Εὐσεβῆ.

4. Τὸ ὅτι ἐδῶ καὶ αἰῶνες ὀλόκληρη ἡ Δύση ἀνῆκε στὴ σφαῖρα ἐπιρροῆς τοῦ πάπα Ρώμης φαίνεται ἀπὸ τὴ φράση τοῦ πάπα Γρηγορίου Β' (715-731) ... *πᾶσα ἡ δύσις εἰς τὴν ἡμετέραν ταπεινώσιν ἔχει τὴν ἀπόβλεψιν...*, βλ. J. Guillaud, *Aux origines de l'Iconoclasme: Le témoignage de Grégoire II?*, TM 3 (1968), σελ. 297. Πρβλ. ἐπίσης Dvornik, *Les Slaves...*, σελ. 84.

ιδιαίτερη άνησυχία ήταν ή άσκηση από τὸ πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ἀποστολικοῦ ἔργου στὴ Δύση, γεγονός πὸ μέχρι τότε ἐθεωρεῖτο ἀποκλειστικὸ προνόμιο τοῦ ἐκάστοτε κατόχου τῆς παπικῆς "Ἐδρας, καὶ ή εὐκολία μὲ τὴν ὁποία ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Νέας Ρώμης, Φώτιος, ἐπενέβαινε σὲ γειτονικὲς μὲ τὴ Ρώμη περιοχές. "Ἐτσι, τὴ στιγμή πὸ ὁ Ραστισλάβος ἄνοιγε τὶς πύλες τοῦ φρουρίου του καί, κατὰ συνέπεια, τῆς χώρας του στὸν Κύριλλο καὶ τὸν Μεθόδιο, ὁ Νικόλαος Α' ἐπικύρωνε τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου τοῦ Λατερανοῦ (863), σύμφωνα μὲ τὶς ἀποφάσεις τῆς ὁποίας ὁ Φώτιος καθαιρεῖτο ἐξαιτίας τῆς ἀντικανονικῆς του ἐκλογῆς¹. "Ἡ ἀπευθείας ἀνάδειξη λαϊκοῦ σὲ ἐπισκοπικὸ βαθμὸ οὐκ ἦν... ξένον τῆς ἐκκλησίας καὶ προσφάτως ἐπινοηθέν... , σημείωνε ὁ Θεοφάνης στὶς ἀρχὲς τοῦ ἑνατου αἰῶνα, προσπαθώντας νὰ ἀποκρούσει τὶς ἀντιδράσεις πὸ προκάλεσε ἡ ἐκλογή τοῦ πατριάρχη Νικηφόρου (806-815) καὶ ὑπαινισσόμενος τὸν τρόπο ἀνόδου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ Ταρασίου (784-806)². "Ἄν, ὅμως, ἡ ἀντικανονικὴ ἐκλογή τοῦ Φωτίου δὲν ἦταν πρωτόγνωρο γιὰ τὴ βυζαντινὴ Ἐκκλησία φαινόμενο, ἄλλο τόσο καὶ ἡ ἀναγνώρισή του δὲν ἀποτελοῦσε πρωτοφανὲς γεγονός γιὰ τὴν Παπωσύνη, ἡ ὁποία χωρὶς ἰδιαίτερες δυσκολίες εἶχε ἀναγνωρίσει τοὺς πατριάρχες Ταράσιο καὶ Νικηφόρο³. Ἄλλὰ, τώρα, ἡ ἀντικανονικότητα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Φωτίου προσέφερε στὸν πάπα Νικόλαο Α' τὴν κατάλληλη εὐκαιρία νὰ ἀναμιχθεῖ ὡς ἀνώτατος ρυθμιστὴς στὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καί, κυρίως, νὰ «ἀπαντήσῃ» στὴν πρωτοφανῆ ἀποστολικὴ δράση τοῦ πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, μία δράση πὸ ἐπέτρεπε στὸν Φώτιο νὰ κατέχει καὶ οὐσιαστικὰ τὸν τίτλο τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη.

Ὡστόσο, ὅπως τὰ γεγονότα ἀποδεικνύουν, ἡ καθάρηση τοῦ Φωτίου ἀπὸ τὴ σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ τὸ 863 δὲν μπόρεσε νὰ ἀποτελέσει φραγμὸ γιὰ τὸ ἀποστολικὸ ἔργο, πὸ γιὰ πρώτη φορὰ ἀσκοῦσε τὸ πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὸ ὁποῖο ἕνα χρόνο ἀργότερα, τὸ 864, ἐπισφραγίστηκε μὲ τὴν ὑπαγωγή τῆς Βουλγαρίας στὴ βυζαντινὴ σφαῖρα ἐπιρροῆς. "Ἐτσι, μὲ τὸν Φώτιο νὰ ἐπιμένει νὰ δώσει στὸν τίτλο τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη τὸ πραγματικὸ του περιεχόμενο καὶ μὲ τὸν πάπα Νικόλαο Α' νὰ ὑπερασπίζεται ἔμπρακτα τὰ πρωτεῖα τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἡ ἔνταση τῆς ρήξης πρεσβυτέρας καὶ Νέας

1. Πρβλ. J. Hergenrother, *Photius Patriarch von Konstantinopel. Sein Leben, seine Schriften und das griechische Schisma*, τόμ. I, Regensburg 1867 (ἀνατύπωση, Darmstadt 1966), σελ. 519-523.— D v o r n i k, *Schisme...*, σελ. 150-157.— G. O s t r o g o r s k y, *Geschichte des Byzantinischen Staates*³, Μόναχο 1963, σελ. 188.— F. D v o r n i k, *Byzantium and the Roman Primacy*, Νέα Ὑόρκη 1966, σελ. 108-110. Γιὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγηση τῆς συνόδου τοῦ 863 βλ. B u r y, ὁ.π., σελ. 200.

2. Θεοφάνης, σελ. 481, 30-32 (De Boor).

3. Θεοφάνης, σελ. 460, 25-31 καὶ 494, 22-25.— Πρβλ. O s t r o g o r s k y, ὁ.π., σελ. 187-188.

Ρώμης έγινε δξύτερη από τον Αύγουστο του 866. Όταν η επιμονή του Φωτίου να μη διορίζει Βούλγαρο επίσκοπο έστρεψε τον Βόρη-Μιχαήλ προς τη Ρώμη¹. Η νέα προσπάθεια διείσδυσης τής πρεσβυτέρας Ρώμης² στον άμπελώνα κυρίου τον ήρατημένον και νεόφυτον, όπως αποκαλείται η Βουλγαρία³, προκάλεσε την άγανάκτηση του Φωτίου. ο όποιος, επειδή ούδέν είχεν άλλο δοῦν κατ' αὐτοῦ (Νικολάου), δέν δίστασε να συγκαλέσει σύνοδο τον Αύγουστο-Σεπτέμβριο του 867, να αναθεματίσει τον Νικόλαο Α' και να έπευφημήσει ως βασιλεῖς στην Κωνσταντινούπολη τον δυτικό αυτοκράτορα Λουδοβίκο Β' Ιταλικό (850-875) και την σύζυγό του Ingelberg⁴. Οί καθαίρέσεις και οί αναθεματισμοί, που αντάλλαζαν μεταξύ τους ο Νικόλαος Α' και ο Φώτιος, δέν αποτελούν παρά τὸ επισφράγισμα μιᾶς πολιτικῆς άναμέτρησης τής πρεσβυτέρας με τη Νέα Ρώμη για τὰ ζητήματα τής Μοραβίας και τής Βουλγαρίας. Η άναμέτρηση, όμως, αὐτή γύρω στο 866/867 έδειχνε να επιφέρει θετικά αποτελέσματα μόνο στον δυναμικό πάπα Νικόλαο και όχι στον Φώτιο, εφόσον η στροφή του Βόρη προς τη ρωμικὴ Έκκλησία, και η επισφαλῆς θέση στη Μοραβία τῶν αδελφῶν Κυρίλλου και Μεθοδίου από τὸ 864 και έξῆς, έξαιτίας τής ύποταγῆς του Ραστισλάβου στον Λουδοβίκο Γερμανικό⁵, έθεταν σε κίνδυνο όλα τὰ θρησκευτικά και πολιτικά έπιτεύγματα του οίκουμενικοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

1. Βλ. Liber Pontificalis, II, σελ. 164 (Duchesne). Πρβλ. Hergenrother, ό.π., σελ. 605-607.— S. Vaillό, *Formation de l'église bulgare*, EO 14 (1911), σελ. 152.— Dvornik, *Byzance et Rome...*, σελ. 190-191.— Τοῦ ίδιου, *Schisme...*, σελ. 170-171.— V. Swoboda, *L'origine de l'organisation de l'église en Bulgarie et ses rapports avec le patriarcat de Constantinople (870-919)*, Byzantinobulgarica 2 (1966), σελ. 68-69. Για τὴ σύνθεση τής πρεσβείας του Βόρη προς τον Νικόλαο Α' βλ. Joannis Papae VIII Epip., Mansi, XVII, 128D.

2. Για τὴν απάντηση του πάπα Νικολάου Α' στο Βούλγαρο ήγεμόνα βλ. MGH Epip., VI, σελ. 592. Πρβλ. Hergenrother, ό.π., σελ. 606-617.— Dvornik, *Byzance et Rome...*, σελ. 191-194. Τοῦ ίδιου, *Schisme...*, σελ. 174-174.— I. Dujčev, *Die Responsa Nicolai I. Papae ad Consulta Bulgarorum als Quelle für die bulgarische Geschichte*, Medioevo Bizantino-Slavo, τόμ. Α', Ρώμη 1965, σελ. 125-148.

3. Φωτίου Έπιστολή, άρ. 2, σελ. 42.

4. Βίος Έγνατίου, PG 105, στ. 537BC, Mansi, XVI, 401D, 417E. Σχετικά με τὴ σύνοδο του 867, ο μητροπολίτης Σμύρνης Μητροφάνης καταγγέλλει τὴν πλαστογράφηση τῶν υπογραφῶν τῶν δύο βασιλέων (Μιχαήλ Γ'- Βασιλείου), και τῶν τοποτηρητῶν τῶν τριῶν ανατολικῶν θρόνων, και πάντων τῶν συγκλητικῶν, αλλά δε και ήγονιμένων και κληρικῶν (βλ. Mansi, XVI, 417D), ένῶ τὸ Liber Pontificalis, II, σελ. 179, μιᾶ για μεταγενέστερη χάλλευση μόνο τής υπογραφῆς του τότε συνκυτοκράτορα Βασιλείου. Πρβλ. Hergenrother, ό.π., σελ. 639-666.— Bury, ό.π., σελ. 201-202.— Dvornik, *Schisme...*, σελ. 179-195.— Ostrogorsky, ό.π., σελ. 193.— Λουγγῆ, ό.π., σελ. 80.

5. Annales Fuldenses, στο έτος 864 (MGH SSRG, I, σελ. 378). Πρβλ. Dvornik, *Byzance et Rome...*, σελ. 171.— Τοῦ ίδιου, *Les Slaves...*, σελ. 85-86.— Grotz, ό.π., σελ. 156-158.

B'

Ἐνῶ, λοιπόν, ἡ πολιτικὴ τῆς ἀνασύστασης τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, γιὰ τὴν ὁποία ἀγωνιζόταν ὁ Φώτιος¹, κλονιζόταν καὶ ἡ ρῆξις μὲ τὸν πάπα Ρώμης ἔπαιρνε ὀλοένα καὶ ὀξύτερες μορφές, ἡ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολης ἔβλεπε νὰ ἐπαναλαμβάνεται μέσα στὴν κοινωνία τῆς ἑνα τυπικὰ μεσαιωνικὸ φαινόμενο: πρόκειται γιὰ τὸ φαινόμενο ἐκεῖνο ποὺ συνεπάγεται πτώση τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, ὅταν ἀυξάνεται ἡ δύναμη τῆς Ἐκκλησίας. Καθὼς ὁ πατριάρχης Φώτιος ἀκολουθοῦσε τὴν τακτικὴ τῆς ἐπικίνδυνης ὄξυνσης τῶν σχέσεων μὲ τὴν Παπωσύνη ἐξαιτίας τῶν προβλημάτων τῆς Μοραβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας, ποὺ περιέκλειαν τὸ ἐπίμαχο θέμα τῆς οἰκουμενικότητας, ὁ βυζαντινὸς αὐτοκρατορικὸς θεσμὸς, ὅπως ἤδη εἰπώθηκε, εἶχε περιέλθει σὲ πλήρη ἐξασθένιση, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ Καίσαρας Βάρδας νὰ συνεχίσει νὰ διοικεῖ τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἐξασθένιση αὐτὴ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεσμοῦ ὀλοκληρωνόταν στὸ μέτρο ποὺ μέσα στὴ βυζαντινὴ κοινωνία ὑπῆρχαν δυνάμεις, οἱ ὁποῖες ἔτειναν νὰ οἰκειοποιηθοῦν πρὸς ὄφελός τους δικαιοδοσίες καθαρὰ αὐτοκρατορικές.

Ἄν ἡ ἐξαφάνιση ἀπὸ τὸ πολιτικὸ προσκῆνιο τοῦ Καίσαρα Βάρδα, ὁ ὁποῖος δολοφονήθηκε στίς 21 Ἀπριλίου 866², ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο βῆμα ἀνόρθωσης τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεσμοῦ, ἡ ἀνάδειξη τοῦ ταπεινῆς καταγωγῆς Βασιλείου σὲ συναυτοκράτορα ἕνα μῆνα ἀργότερα, στίς 26 Μαΐου 866, πρέπει ἀναμφισβήτητα νὰ θεωρηθεῖ ὡς τὸ δεύτερο βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτῆ. Οἱ πηγές εἶναι κατηγορηματικὲς γι' αὐτό: *ἐπεὶ δὲ χρόνου προϊόντος τὰ κοινὰ διοικεῖν οὐχ οἷός τε ὁ Μιχαὴλ ἦν καὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀφελείας ἠσθάνετο καὶ ἄμα ἐπανάστασιν μελετᾶσθαι καὶ ἀποστασίαν παρὰ τῆς συγκλήτου διήκουεν τῶ τὰ τῶν Ῥωμαίων διοικεῖσθαι κακῶς, καὶ τὸ περιμάχητον διάδημα τῆ κεφαλῇ αὐτοῦ ἐπιτίθησι, καὶ βασιλέα. . . ἀναδείκνυσί τε καὶ ἀναγορεύει. . .*³. Τὴν ἐποχὴ, ὅμως, ποὺ ὁ Μιχαὴλ Γ' ἐπιχειροῦσε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸν βυζαντινὸ

1. Γιὰ τίς πολιτικὲς ἀπόψεις τοῦ Φωτίου πρβλ. A. P. K a ž d a n, *Socialnye i političeskie vzgliady Fotija*, *Ežegodnik museja istorii religii i ateizma* 2 (1958), σελ. 131.

2. Βλ. Συνέχεια Θεοφάνη, σελ. 205-206 καὶ 235-238, Συνέχεια Γεωργ. Μοναχοῦ, σελ. 829-831, Ψευδοσυμεών, σελ. 678-679, Λέοντα Γραμματικὸ, σελ. 244-245, Θεοδόσιο Μελιτηνὸ, σελ. 170-171, Συνέχεια Γεωργ. Μοναχοῦ, σελ. 12-13 (Istrin). Γενέσιο, Δ', σελ. 75, Σκυλίτζη, σελ. 111-112 καὶ 128, Ζωναρᾶ, IV, σελ. 21.

3. Συνέχεια Θεοφάνη, σελ. 207· βλ. στὸ ἴδιο, σελ. 239-240: *.. ἐγίνοντο καταβολήσεις τε καὶ διαγογγυσμοὶ κατὰ τοῦ βασιλέως παρὰ τε τῆς συγκλήτου βουλῆς καὶ τοῦ πολιτεύματος καὶ παρὰ πάντων τῶν ὄντων ἐπὶ τῶν διοικήσεων καὶ μεταχειριζομένων τὰ πράγματα, ἔτι δὲ καὶ παρὰ τῶν στρατευμάτων καὶ παντὸς τοῦ πλήθους τοῦ ἀστικοῦ. . . καὶ ἐπιγνοῦς τὴν οἰκίαν περὶ τὰ κοινὰ οὐ μόνον ἀμέλειαν καὶ ὀρθομίαν ἀλλὰ καὶ ἀνεπιτηδείότητα καὶ ἀφελείαν, καὶ ἐπανάστασιν ἢ ἀπόστασιν παρὰ τοῦ πλήθους ἐλάβηθεῖς, ἔγνω κοινωνὸν τῶν πραγμάτων προσλαβέσθαι καὶ τῆς ἀρχῆς. . .*

αυτοκρατορικό θεσμό, στέφοντας τὸν μέχρι τότε παραιτούμενό του Βασίλειο Μακεδόνα συναυτοκράτορα, ἡ ρήξη μετὰ τὸν πάπα Ρώμης γινόταν βαθύτερη καὶ ὁ Φώτιος, μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀντιπαράθεσής του μετὰ τὸν Νικόλαο Α', ἐπεζήτησε ἀκόμη περισσότερο τὴν δικαιοδοσίαν του: ἡ ἀναγύρευση στὴν Κωνσταντινούπολη τοῦ Λουδοβίκου Β' Ἰταλικοῦ ὡς βασιλέως καὶ τῆς Ingelberge ὡς ἀνυγούστας, καθὼς καὶ οἱ σχέσεις ποὺ ὁ Φώτιος ἐπιδίωξε νὰ ἔχει ἰδιαίτερα μετὰ τὴν Ingelberge, πρὸς ἣν καὶ γέγραφε ἐπιστολὴν εὐφημίας πεπληρωμένην, ὡς ἀξιωθεῖσαν ἀναδρόσεως ἐν οἰκουμενικῇ δῆθεν συνόδῳ τῇ *Πουλχερίᾳ παραπλησίως*, ὡς ᾔετο καὶ κατηντιβόλει καὶ παρεσκεύαζε καταπεῖσαι τὸν ἴδιον σύζυγον Λοδοῦχον, ἀπειροῦσαι τῆς Ῥώμης τὸν πάπαν Νικόλαον, ὡς ὑπὸ συνόδου καθηρημένοι οἰκουμενικῆς καὶ καθολικῆς, ἣς τὸ ἴσον καὶ πρὸς αὐτὴν ἐξαπέστειλε μετὰ δόρον¹, ἀποτελοῦν ρητὴ ἐπιβεβαίωση ὅτι ὁ Φώτιος ἐπιδίδετο σὲ μία καθαρὰ πολιτικὴ δραστηριότητα, ἡ ὁποία στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ὑποσκέλιζε τὴν αυτοκρατορικὴν ἀρμοδιότητα. Ἐπιπλέον, ἂν τὸ 812 ἡ τυπικὴ ἀναγνώριση τοῦ αυτοκρατορικοῦ τίτλου τοῦ Καρλομάγνου μετὰ τὴν πρεσβεία στὸ Aachen σήμαινε τὴν κατάργηση τῆς βυζαντινῆς αυτοκρατορικῆς ἀποκλειστικότητος², στὸ δεύτερο μιστὸ τοῦ ἑνάτου αἰῶνα ἡ πολιτικὴ ἐνέργεια τοῦ Φωτίου νὰ ἐπευφημήσει ὡς βασιλεῖς στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν Λουδοβίκον Ἰταλικὸν καὶ τὴν Ingelberge ἀποτελοῦσε σοβαρὴ ἀπειλὴ γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἤδη ὑποβαθμισμένου βυζαντινοῦ αυτοκρατορικοῦ θεσμοῦ.

Τὶς ἐπιζήμιες γιὰ τὸ Βυζάντιον συνέπειες, ποὺ ἐμπεριεῖχαν οἱ πρωτοφανεῖς πολιτικὲς πρωτοβουλίες τοῦ Φωτίου, πρέπει πολὺ καθαρὰ νὰ ἔβλεπε ὁ Βασίλειος Μακεδών, ὁ ὁποῖος ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνοδὸν του στὸ θρόνον ἔσπευσε νὰ καθαιρέσει τὸν Φώτιον καὶ νὰ ἀποδώσει στὴν Ἐκκλησίᾳ τὸν γνήσιον νομίον τῆς³, τὸν Ἰγνάτιον, αὐτὸν ποὺ οἱ Χριστιανοὶ θεωροῦσαν ὡς πραγματικὸν πατριάρχη τους⁴. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ βυζαντινὸς αυτοκρατορικὸς θεσμὸς δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ ἐπανέλθει στὴν παλιὰ του ἰσχὺ, ὅσο ἐπικρατῆς τοῦ

1. Mansi, XVI, 417E. βλ. καὶ πρὸ πάνω, σελ. 36, σημ. 4.

2. Θεοφάνης, σελ. 494, 20-22. Πρὸβλ. Burgy, ὁ.π., σελ. 325.—Dölger, *Regesten*, 385.—W. Ohnsorge, *Orthodoxus Imperator. Vom religiösen Motiv für das Kaisertum Karls des Grossen*, Abendland und Byzanz², Darmstadt 1963, σελ. 64-78.—Fr. Dölger, *Europas Gestaltung im Spiegel der frankisch-byzantinischen Auseinandersetzung des 9. Jahrhunderts*, Byzanz und die europäische Staatenwelt², Darmstadt 1964, σελ. 306-308.—C. N. Tsirpanlis, *Byzantine Reactions to the Coronation of Charlemagne (780-813)*, Βυζαντινά 6 (1974), σελ. 356-357.—T. C. Lounghis, *Les ambassades byzantines en Occident depuis la fondation des états barbares jusqu'aux Croisades (407-1096)*, Ἀθήνα 1980, σελ. 160-162.—P. Classon, *Karl der Grosse, das Papsttum und Byzanz²*, Sigmaringen 1985, σελ. 94-95.

3. Συνέξεις Θεοφάνη, σελ. 262.

4. Βλ. πρὸ πάνω, σελ. 33, σημ. 3.

πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως θά ἦταν ὁ Φώτιος μὲ τὶς καθαρὰ «παπικὲς» πρωτοβουλίες του. Ἐξάλλου, ἡ συνεχιζόμενη ὄξυνση τῶν σχέσεων μὲ τὸν πάπα Νικόλαο Α', σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Λουδοβίκου Β' Ἰταλικοῦ ἀπὸ τὸν Φώτιο, ἦταν φανερὸ ὅτι προωθοῦσε μία νέα Οἰκουμένη ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸ πατριάρχη Νέας Ρώμης, ὁ ὁποῖος θά εἶχε δικαιοδοσία πάνω σὲ δύο αὐτοκράτορες, τὸν βυζαντινὸ καὶ τὸν δυτικὸ. Ἐνῶ, ὅμως, ἡ ρήξη μὲ τὴν Παπὸσύνη ἐπέτρεπε στὸν Φώτιο νὰ διευρύνει τὶς ἀρμοδιότητές του, γιὰ τὸν βυζαντινὸ αὐτοκράτορα περιέκλειε τὸν κίνδυνο νὰ χάσει ὀριστικὰ ὁποιαδήποτε δυνατότητα ἐπέμβασης στὰ ἐδάφη τῆς «Ἐσπέρας», ἐφόσον τὴν εὐχέρεια πού εἶχε ὡς τότε ὁ κάτοχος τῆς παπικῆς Ἐδρας νὰ ἐπικαλεῖται τὶς ἀπαγορευτικὲς διατάξεις τῆς Κωνσταντινείας Δωρεᾶς¹ θά ἀντικαθιστοῦσε ἡ δικαιοματικὴ πιά κυριαρχία τοῦ Λουδοβίκου Ἰταλικοῦ πάνω στὰ ἐδάφη αὐτὰ μὲ ἔγκριση τοῦ Φωτίου. Οἱ πραγματικὰ ἀρνητικὲς διαστάσεις, πού ἔπαιρναν γιὰ τὴν αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλης ἡ ὅλη δραστηριότητα τοῦ Φωτίου καὶ ἡ μέχρι τότε βυζαντινὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἐξασθένιση τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεσμοῦ τὸν ἑνατο αἰῶνα, συνετέλεσαν ὥστε ὁ νέος κάτοχος τοῦ θρόνου Βασίλειος Α' νὰ κατανοήσει ὅτι ὁποιαδήποτε προσπάθεια ἀνόρθωσης τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας συνεπαγόταν συμφιλίωση μὲ τὸν πάπα τῆς Ρώμης καὶ ἄμεση μείωση τῆς δύναμης τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ἔτσι, ἡ πρώτη ἐκθρόνιση τοῦ Φωτίου ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ Ἱερόνιο πρέπει νὰ ἐνταχθεῖ μέσα στὰ πλαίσια τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἱδρυτῆ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας νὰ ἐνισχύσει τὸν βυζαντινὸ αὐτοκρατορικὸ θεσμό, ἐπαναφέροντάς τον στὸ προγενέστερο πολιτικὸ κῦρος του, καὶ τῆς ἐφαρμογῆς ἑνὸς νέου πολιτικοῦ προγράμματος, πού προέβλεπε συμφιλίωση μὲ τὸν πάπα Ρώμης, μία συμφιλίωση, πού σκοπὸ τῆς εἶχε νὰ ἀποκτήσει ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτορας τὸ δικαίωμα ἀνάμιξης στὴν «Ἐσπέρα»².

Τέλος, ἄξιο προσοχῆς εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ πατριάρχης Φώτιος δὲν κατέχει τὴν ἀνάλογη μὲ τὴν δραστηριότητά του θέση στὰ ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, τοῦ ἀπολογητῆ καὶ ἐφαρμοστῆ τῆς πολιτικῆς τοῦ Βασιλείου Α' τὸ δέκατο αἰῶνα³. Ἡ φειδωλέστατη ἀναφορὰ στὸν Φώτιο καὶ τὰ

1. Πρβλ. W. O h n s o r g e, *Die Konstantinische Schenkung, Leo III. und die Anfänge der kurialen römischen Kaiseridee*, Abendland und Byzanz², σελ. 79-110.— Π. F u h r m a n n, *Das frühmittelalterliche Papsttum und die Konstantinische Schenkung*, SCIAM 20 (1973), σελ. 257-292.— R. J. L o e n e r t z, *Constitutum Constantini. Destination, destinataires, auteur, date*, *Aevum* 48 (1974), σελ. 199-245.— Λ ο υ γ γ ῆ, *Ἡ πρόομη βυζαντινὴ ἱστοριογραφία καὶ τὸ λεγόμενον «Μεγάλο Χάσμα»*, Σύμμεικτα 4 (1981), σελ. 69-72.— C l a s s e n, ὅ.π., σελ. 8, σημ. 19.

2. Β α σ ι λ ι κ ῆ ς Β λ υ σ ῖ δ ο υ, *Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Βασιλείου Α' στὴ δεκαετία 867-877*, Σύμμεικτα 4 (1981), σελ. 308-310.

3. Ἐνδεικτικὸ παράδειγμα τῶν προσπαθειῶν τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου νὰ ἀποφύγει, στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ βέβαια, τὴν ἐνασχόληση μὲ τὸν Φώτιο, τὴ σπουδαιότερη,

οικουμενικά ιδεώδη που πιστά υπηρέτησε πρέπει, όσον αφορά την πρώτη έκθρόνισή του, να αποτελεί μία έμμεση και σιωπηλή πολιτική καταδίκη, που επέβαλε ή μακεδονική ιστοριογραφία, μέσω του Κωνσταντίνου Ζ'. στην προσπάθεια του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως να επιβληθεί στον αυτοκρατορικό θεσμό, τηρώντας την πολιτική της απόλυτης οικουμενικότητας, ή όποια, με τη σειρά της, έρχόταν σε επικίνδυνη ρήξη με τον πάπα Ρώμης.

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΒΑΣΙΛΕΥΣΙΔΟΥ

Ίσως εκκλησιαστική και πολιτική φυσιογνωμία που ανήλθε στον πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινούπολης, αποτελεί το γεγονός ότι στο «Βίο Βασιλείου» ο Φώτιος μνημονεύεται ονομαστικά μία και μόνη φορά: πρόκειται για την έννομη και κανονική επάνοδό του στον πατριαρχικό θρόνο το 877 (βλ. Συνέχεια Θεοφάνη, σελ. 276-277). Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις ο Πορφυρογέννητος αρνείται να τον κατονομάσει, αφήνοντας μόνο του τον αναγνώστη να καταλάβει ότι αναφέρεται στον Φώτιο (βλ. Συνέχεια Θεοφάνη, σελ. 261-262, 284, 312 και 350). Παράλληλα, όμως, με την προσπάθεια αποσιώπησης της δραστηριότητας του Φωτίου μπορεί κανείς να διακρίνει στο «Βίο Βασιλείου» και μία τάση αρνητικής αποτίμησης του έργου του. Πιο συγκεκριμένα, ο Πορφυρογέννητος, αναφερόμενος στο επίμαχο ζήτημα του έκχριστιανισμού των Βουλγάρων, παραδέχεται μόνον ότι το έθνος αυτό είχε έκχριστιανιστεί πριν από τον Βασίλειο Α', αλλά σπεύδει να συμπληρώσει ότι απαγές ήν έτι προς το καλόν και ανίδριον, ως υπό ανέμον φύλλα θρόνως σαλευόμενον και μετακινούμενον (βλ. Συνέχεια Θεοφάνη, σελ. 342) Συνεχίζοντας τη διήγησή του με τον έκχριστιανισμό των Ρώσ, μάς πληροφορεί ότι οι Ρώσ βαπτίστηκαν κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Βασιλείου Α' και ότι ο αρχιεπίσκοπος που στάλθηκε στη χώρα τους χειροτονήθηκε από τον πατριάρχη Ίγνάτιο (βλ. Συνέχεια Θεοφάνη, σελ. 342-343), αναιρώντας με τον τρόπο αυτό τους ισχυρισμούς του Φωτίου ότι είχε ήδη έκχριστιανίσει τους Ρώσ (βλ. πιο πάνω, σελ. 34, σημ. 3).